

Posudek diplomové práce Petra Dudka *V co smíme doufat? Filosofie náboženství Immanuela Kanta*, ETF UK Praha 2016

Petr Dudek předložil práci s dosti širokým záběrem, přesto však stále vedenou jedinou hlavní otázkou: V co smíme doufat? Je to slavná otázka Kantova (KČR B 832), ale i – jak se zdá – naléhavá osobní otázka autora. Jedná se o Kantovo pojetí náboženství, tedy dnes poněkud antikvované téma, ale čtenář má dojem, že autor čte Kanta opravdu se stále živou otázkou: v co tedy my dnes nakonec smíme doufat? Není divu, že se mu dostane než podmíněných odpovědí, což nakonec sám zřejmě v Závěru nahlíží. Osobní zaujetí a stále směřování k základní otázce po naději člověka je však na práci velmi sympatickým rysem, který činí četbu jinak obtížných a často nepřilíš záživných partií Kantových děl dosti zábavnou.

Práce se zabývá Kantovým pojetím náboženství napříč celým jeho dílem. To by byl jistě příliš velký úkol i pro mnohem obsáhlejší monografii. Dudek proto volí zvláštní postup: poté, co na úvod vyloží základní charakteristiky Kantovy „etiky povinnosti“ a též nemožnost teologického poznání dle dialektiky čistého rozumu, pustí se do v zásadě chronologického čtení klíčových míst Kantových děl, která mají nějakou náboženskou relevanci. Začne raným dopisem Lavaterovi (1775), poté se obrátí k obtížnému a dosti problematickému učení o postulátech (1788), aby nakonec představil pozdní nauku „Religionsschriftu“ (1794), v níž se Kant vyslovuje k některým otázkám tradiční teologické nauky. V některých částech se jedná o prostou rekapitulaci kantovského textu, byť často pečlivě srovnávanou s paralelními místy ze spisů jiných období. Práce přesto ani v těchto částech není jen prostou rekapitulací, ale spíše jakousi „synopsí“ míst, jež autor považuje za směrodatná a jež nakonec dávají tušit přinejmenším jakýsi jeho promyšlený „plán četby“. Třebaže se nakonec většinou nejedná o samostatnou interpretaci textu, podařilo se myslím vytvořit přinejmenším svébytné kompendium Kantových myšlenek, s nimiž by se mohl a měl seznámit každý adept teologie, dříve než se pustí do samostatné četby nebo dokonce kritiky tohoto klasického autora.

Dudkovy otázky provázejí už vlastní četbu přičemž hojně odkazují k různorodé sekundární literatuře dostupné čtenáři v češtině. Zajímavé jsou citace některých starších článků Sobotkových a Šinkarukových z Filosofického časopisu 70. let. Při výkladu KPR si ale Dudek pomáhá standardním anglickým komentářem L. W. Becka. Nutno ocenit, že ačkoli běžně nepracuje s německými texty, na klíčových místech přece jen uvádí německý originál a se zdarem se pokouší o porovnání (např. postřehl dvojí český překlad německé „Glückseligkeit“ jako „blaženosti“ nebo – méně správně – „štěstí“ v čes. překl. *Kritiky soudnosti*). Závěr práce pak není jen pouhým sumářem, ale definitivním stanoviskem autorovým k několika základním otázkám, jež mu kantovská četba přinesla. Zde se naposledy vyslovuje k otázce Kantem vyžadované jednoznačnosti morálního předpisu v různých situacích (nesouhlasí s ní a v případě odhadnutelnosti následku se zřejmě kloní spíše k utilitaristickému stanovisku, např. zalhat vrahovi v zájmu ochrany oběti). Zde se také pozastavuje nad „rozšířením poznání v praktickém ohledu“ v Kantově učení o postulátech: zřejmě spolu s většinou vykladačů není úplně přesvědčen, že by postuláty neznamenalý vůbec žádné „teoretické“ poznání. Naopak je ovšem přesvědčen, že postulát existence Boží neohrožuje mravní autonomii jedince (s. 111). Zde uvádí svou zásadní námitku, zda by Kantovu „náchyllost ke zlu“ nebylo možno – v některých případech – komplementárně doplnit o „náchyllost k dobru“ (s. 114). Žádnou z těchto otázek nakonec uspokojivě nezodpoví, ale

rozhodující jistě je, že tyto otázky zazní a zůstanou ve své otevřenosti alespoň jako vodítka pro samostatnou úvahu čtenářovu.

Dudkovi jde stále o jeho otázku po naději člověka. Snad proto se příliš nezatěžuje podrobnější chronologií Kantových spisů nebo jejich historickými a biografickými okolnostmi. To je jistě legitimní volba, která nemálo přispěla k myšlenkové sevřenosti celé práce: Dudek neodbíhá od svého tématu. Zdálo by se, že Kant se nakonec ani principiálně neodchýlil od své „předkritické“ pozice z dopisu Lavaterovi, zejména ne v myšlence, že naše naděje vždy předpokládá Boží „doplnění“ (Ergänzung). To je jistě zajímavé zjištění stejně jako myšlenka, že kritická metoda vlastně pokračuje i v pozdním „Religionsschriftu“, již Dudek výslovně nezmiňuje, ale pracuje s ní. Není pak asi úplně výstižné mluvit o „pokritickém“ období jako by Kant snad opustil předchozí kritičnost a připustil nějaké dávno překonané představy (jak mu to např. připisoval Heine).

Že se autor podrobněji nezabývá chronologií a historickými okolnostmi Kantových myšlenek, je pochopitelné a nejednou vlastně i ku prospěchu věcné stránky práce. Je potom trochu na škodu, že se tyto „historické souvislosti“ tu a tam objeví v jakési ideologické nebo naivní podobě: spojování novověké teologické skepse a geocentrického obrazu vesmíru (s. 29), „vliv“ osvícenské vlády Friedricha II. na Kantův „Religionsschrift“ (s. 77: kdyby F. II. měl opravdu vliv na obsah tohoto spisu, zřejmě by z něj zmizela všechna teologická tradice, která naopak byla spisu vytýkána) apod.

Při četbě se občas nelze vyhnout drobným námitkám či otázkám, zpravidla u některých nepříliš jasných formulací:

- s. 48: „Rozum nestačí na tak vysoký úkol, jakým je poznání Boha“ – Kant by asi neřekl, že na poznání Boha rozum „nestačí“, rozum se dokonce po Bohu legitimně táže a chápe rovněž, proč ho nemůže poznat. Na vině není podle Kanta rozum, ale bytostná spjatost poznání se zkušeností. Empiricky však mohou zkoušet jen něco dílčího, nikoli celek, ten vždy každou empirii přesahuje.
- s. 65: „Svobodná vůle je určována svým vlastním rozumem“ – rozum není snad „ničím vlastním“. Ve svobodném jednání rozumná bytost určuje své vlastní jednání rozumem, na němž se podílí se všemi ostatními rozumnými bytostmi. Rozum je tedy něco „jejího“, ale tak, že náleží všem rozumným bytostem.

Práce svědčí o tom, že se autor s Kantovým dílem teprve důvěrněji a takříkajíc „za pochodu“ seznamoval. To není dílu nutně na škodu, naopak to má v sobě cosi objevitelského a čtenářsky zajímavého. Dudek si při psaní počínal samostatně, třebaže se většinou úzkostlivě držel textu originálu a málokdy si troufl vykročit za volnější parafrázi. Svěbytnost jeho přístupu tkví ovšem v celkové koncepci pojednání: zúžit širokou otázku náboženství, teologie, kritiky důkazů Boží existence, tradičního kultu apod. na otázku po naději člověka bylo nakonec zdařilé. Vedle toho vznikl myšlenkově soudržný text shrnující, co zásadního řekl Kant k otázce náboženství (přínejmenším co si k tomu lze přečíst v češtině). Snad by bylo vhodné doplnit text práce o český překlad dopisu Lavaterovi, který jinak není nikde dostupný. Z těchto důvodů navrhuji práci ohodnotit klasifikačním stupněm **A-B (výtečně-velmi dobře)** podle toho, jak dopadne její obhajoba. Při ní by autor měl – kromě výše uvedených výtek – ještě odpovědět na tyto otázky:

1. Je postulát nesmrtelnosti duše opravdu řešením nedosažitelného souladu ctnosti a blaženosti v tomto světě? Dle Kanta máme ve snaze o ctnost vytrvat i po smrti, jedná se o nekonečný progres a ten má nesmrtelnost zaručit, jinak by nebyl kat. imperativ proveditelný a tedy i platný (s. 70, zvl. pozn. 250 k Beckovi). Je-li však tento progres nekonečný, jak můžeme mluvit o „dosažení“ blaženosti?
2. Na s. 60 se tvrdí, že o nemožnosti plného souladu ctnosti a blaženosti nás poučuje „každodenní empirická zkušenost“. Může nás však empirická zkušenost (tzn. jakékoli množství mravných činů nevedoucích k blaženosti) poučit o *nemožnosti* jejich souladu, tzn. někdy v budoucnu, leč v tomto životě? To snad byla obecně osvícenská snaha, jejíž naplnění Kant přesunul do eschatologické budoucnosti.
3. Lze souhlasit s námitkou Ivana Šinkaruka (pozn. 411, s. 107), že ideje rozumu nejsou „čisté“, ale mají zkušenostní původ? Když odmyslíme leninistické dogma, že „pojmy jsou odrazem skutečnosti“, jak si představit vznik ideje „z jistých druhů empirických zkušeností“ (tvrdí Dudek)?

Studnice-Zblou 5. června 2016

Jan Kranát, PhD.
vedoucí dipl. práce